

Mahmûd Ali Mekkî, şairin divanında ve İbn Bessâm'ın *ez-Zahîre*'sinde yer alan birkaç nesir örneğinin şiirlerine kıyasla çok zayıf olduğunu söyler (*EI*² [İng.], III, 744).

İbn Derrâc'ın çoğu uzun kasidelerden oluşan 173 parça şiirini ihtiva eden divanını Mahmûd Ali Mekkî tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1381/1961; Beyrut 1389/1969). Divanın başında Muhammed Mânî'nin önsözünü takiben yer alan mukaddimede nâşir şair ve divanı hakkında ayrıntılı bilgi vermiş, ayrıca divanın sonuna şahıs, kabile ve yer adlarıyla ilgili çeşitli indeksler eklemiştir. Ancak şiirler hareketlenmekle birlikte bir sıra takip edilerek düzenlenmemiştir.

İbn Derrâc'ın hayatı ve şiirleri hakkında şu müstakil çalışmalar yapılmıştır: Muhammed Mahmûd Yûnus, *İbn Derrâc, hayâtühû ve edebühû* (yüksek lisans çalışması, 1975, Câmiatü Bağdâd, Külliye-tü'l-âdâb); Eşref Ali Da'dûr, *eş-Şûretü'l-fenniyye fî şi'ri İbn Derrâc el-Kastalî el-Endelûsî* (yüksek lisans çalışması, 1987, Câmiatü'l-Kâhire, bu tez basılmıştır [Kahire 1994]); M. La Chica Garrido, *Almanzor en poemas de Ibn Darrâc* (Valencia 1979); Muhammed Şevâbike, "el-Ğurbe ve'l-iğtirâb: dirâse fî şi'ri İbn Derrâc el-Endelûsî" (*Mû'te li'l-buhûs ve'd-dirâsât*, IV/2 [Mû'te 1989], s. 139-186).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Derrâc, *ed-Divân* (nşr. Mahmûd Ali Mekkî), Beyrut 1389/1969, şiir nr. 3, 100; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, II, 103-116; İbn Hazm, *Fezâ'ilü'l-Endelûs ve ehlihâ* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1387/1968, s. 20-36; a.mlf., *Cemhere*, s. 466-467; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancî), Kahire 1372/1952, s. 102-106; İbn Bessâm eş-Şent-rîni, *ez-Zahîre*, I, 59-102; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 40; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 147-150; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 135-139; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, II, 60-61; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 365; a.mlf., *el-İber*, III, 142; Sa-fedî, *el-Vâfi*, VIII, 49; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, IV, 272-273; Himyerî, *er-Ravzü'l-mî'târ*, s. 479-480; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 218; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 73; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 478; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 211; Keh-hâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 101; Sezgin, *GAS*, II, 699-700; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebî'l-Endelûsî*, Beyrut 1960, s. 191-213; Ahmed Emîn, *Żuhrü'l-İslâm*, Kahire 1966, III, 130-135; R. Blachère, *Analecta*, Damas 1975, s. 473-497; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 219-221; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribî'l-Arabî*, Rabat 1403/1983, III, 34-49; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 377-385; M. A. Makkî, "İbn Derrâdj al-Kastalî", *EI*² (İng.), III, 742-744; Mihrân Erzende, "İbn Derrâc", *DMBİ*, III, 490-493.

MEHMET SAMİ BENLİ

İBN DEYSÂN

(ابن ديسان)

İbn Deysan (Bar Deysan, Bardesanes)
(ö. 222)

Süryânî ve İran gnostisizmi üzerinde
etkili olmuş düşünür
(bk. DEYSÂNİYYE).

İBN DİHYE el-KELBÎ

(ابن دحية الكلبى)

Ebü'l-Hattâb (Ebü'l-Fazl) Mecdüddîn
Ömer b. el-Hasen b. Ali b. Muhammed
b. Ferh el-Kelbî el-Belensî ed-Dânî
(ö. 633/1235)

Endülüslü muhaddis, tarihçi ve edip.

1 Zilkade 544'te (2 Mart 1150) Belensiye (Valencia) veya Dâniye'de (Denia) dünyaya geldi. Doğum tarihiyle ilgili olarak 542'den (1147) 548'e (1153) kadar farklı rivayetler de mevcuttur. Büyük dedesi Muhammed el-Cümeyyil'e nisbetle İbnü'l-Cümeyyil diye de bilinir. Kendisinin verdiği bilgiye göre nesebi, baba tarafından Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği şahâbi Dihye b. Halîfe el-Kelbî'ye, anne tarafından ise Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır. Bundan dolayı kendisini "Zü'n-nesebeyn (Zü'n-nisbeteyn), İbn Dihye ve'l-Hüseyin, Zü'n-nisbeteyn beyne Dihye ve'l-Hüseyin" şeklinde tanıttı. Ancak bazı müellifler, Dihye'nin çocuk sahibi olmadığını ileri sürerek onun nesebini bu şahâbiye dayandırmasını doğru bulmamaktadır. Buna karşılık bir kısım tarihçiler, Dihye'nin soyunun devam ettiğini ve Emevî Halifesi III. Yezid'in Irak valiliğine onun ahfadından Abdülazîz b. Hârûn'u tayin ettiğini (Taberî, VII, 270) belirterek bu görüşü reddederler.

İbn Dihye tahsil hayatına Belensiye'de başladı; daha sonraki çalışmalarını özellikle hadis alanında yoğunlaştırdı. Endülüs ve Mağrib'in ilim merkezlerini dolaşarak çok sayıda âlimden faydalandı. Hocaları arasında İbn Beşkûvâl, İbn Hayr ve İbn Medâ gibi meşhur âlimler vardır. Çok kuvvetli bir hâfızaya sahip olmasına rağmen gördüğü ve duyduğu her şeyi yazarak kayıt altına almayı ihmal etmezdi. İki defa Dâniye kadılığı üstlendiyse de hoş görülme-yen bir tutumundan dolayı bu görevden azledildi. Hadis hâfızı olan İbn Dihye 595'te (1199) Tunus'ta *Şahîh-i Mûslim*'i şerhederek okuttu. Ardından hac farızasını eda etmek amacıyla Mekke'ye gitti. Daha sonra hadis bilgisini genişlet-

mek ve dönemin meşhur muhaddisleriyle görüşmek üzere Mısır, Şam, Irak ve Horasan'a seyahatlerde bulundu.

Bir süre sonra döndüğü Mısır'da Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Âdil (1200-1218) tarafından, el-Melikü'l-Kâmil unvanıyla tahata geçecek olan oğlu Muhammed'i yetiştirmesi için görevlendirildi. Böylece Eyyûbî sarayında çok önemli bir yer edinmiş oldu. el-Melikü'l-Kâmil sultan olduğunda itibarı daha da arttı; nitekim sultan onun için Kahire'de bir dârülhadis (Dârü'l-hadîsî'l-Kâmilîyye) inşa ettirdi ve idaresini ona verdi. Ancak el-Melikü'l-Kâmil hadis naklinde titiz davranmaması, asılsız şeyleri rivayet etmeye başlaması sebebiyle onu dârülhadisteki görevinden daha sonra azletti. İbn Dihye hadis yanında fıkıh, eyyâmü'l-Arab, şiir, nahiv ve lugat sahasında da meşhur bir âlim ve aynı zamanda hattattı. 14 Rebîülevvel 633'te (27 Kasım 1235) Kahire'de vefat etti.

İbn Dihye daha çok Doğulu âlimler ve münekkittler tarafından hadis uydurmak, tedlîs yapmak, asılsız şeyleri gerçekmiş gibi söylemek, hadis imamlarına dil uzatmakla itham edilmiştir. Bu tenkitlerin çekememezlikten ve onun Zâhirî mezhebine mensup oluşundan kaynaklandığı da söylenmiştir. Nitekim Makkarî gibi Endülüslü âlimler İbn Dihye'nin kendisini tenkit edenlerden daha üstün olduğunu söylerler.

Eserleri. 1. *el-Muṭṭrib fî eş'âri ehli'l-Mağrib*. Müellifin Sultan el-Melikü'l-Kâmil'in isteği üzerine kaleme aldığı bu antolojide Endülüslü ve Kuzey Afrikalı şairlere, bunların seçme şiirlerine, edebî tenkitlere ve lisanla alâkalı şerhlere yer verilmiştir. Kitapta yer alan bilgilerden ve bazı ifadelerden, onun Endülüslü olmakla iftihar ettiği ve Mağribli edipleri küçük gören özellikle Iraklı edipleri tenkit ederek Endülüslü şairlerin onlardan daha üstün olduğunu ispatlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Eser İbrâhim el-Ebyârî, H. Abdülmecîd, Ahmed Bedevî (Kahire 1954) ve Mustafa İvaz el-Kerîm (Hartum 1958) tarafından neşredilmiştir. 2. *en-Nibrâs fî devleti Beni'l-Abbâs (en-Nibrâs fî târîhi hulefâ'i Beni'l-Abbâs)*. 613'te (1216-17) tamamlayıp o sırada Eyyûbîler'in veliaht şehzadesi olan el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'e takdim ettiği bu eserin mukaddimesinde müellif tarihi bütün ilimlerin aslı olarak tavsif eder; ilim, sanat, edebiyat, din ve siyaset gibi ilimlerin tarihten istifade etmesinin gerekli olduğu-

nu belirtir ve daha sonra Abbâsî Devleti'nin tarihini ele alır. Eser, bugüne ulaşmayanlar da dahil olmak üzere çok sayıda kitaptan faydalanılarak hazırlanmış olup bilhassa Moğol istilâsından önceki dönem için önemli bir kaynaktır. Bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan eseri (nr. 3116) Abbas el-Azzâvî neşretmiştir (Bağdad 1365/1946). 3. *el-İbtihâc fî eḥâdisi'l-mi'râc*. Müellif bu eserinde, İsrâ ve mi'râcla ilgili olarak meşhur hadis kitaplarında ve özellikle *Şaḥîḥayn*'da yer alan hadisleri ele alıp inceler ve sahih olanları tesbit etmeye çalışır. Eser Rif'at Fevzî Abdülmuttalib tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1417/1996). 4. *et-Tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîr*. İbn Dihye, 604'te (1207) Erbil'e uğradığı sırada Hz. Peygamber'in doğumunun büyük törenlerle kutlandığına şahit olmuş ve Erbil Atabegleri'nden (Begteginliler) Muzafferüddin Kökböri için bu eseri telif etmiştir. Müellif bu eserden dolayı Kökböri tarafından 1000 dinarla ödüllendirilmiştir. Eserin yazma nüshaları Bibliothéque Nationale'de bulunmaktadır (nr. 1476, 3141). 5. *Vehcû'l-cemr fî tahrimi'l-ḥamr*. Bir nüshası Medine Mahmûdiye Kütüphanesi'nde (Hadis, nr. 218) bulunan eser üzerinde Muhammed Zaferullah Atâullah bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1403, Riyad, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Külliyyetü usûli'd-dîn). 6. *Eddâ'ü mâ vecebe fî vaz'i'l-vazâ'in fî Receb*. Muhammed b. Süleyman el-Fevzân tarafından eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapılmıştır (1405, Câmiatü İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Külliyyetü usûli'd-dîn).

Müellifin, gerek kendi eserlerindeki kayıtlardan gerekse diğer müelliflerin verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre daha birçok eseri bulunmakta olup bunlardan bir kısmı şöyle sıralanabilir: *el-Âlemü'l-meşhûr fî feẓâ'ili'l-eyyâm ve's-şühûr* (San'a İmâm Yahyâ Ktp., Edeb, nr. 214); *eş-Şârimü'l-Hindî fi'r-red 'ale'l-Kindî* (Ebû'l-Yümn el-Kindî bu eser üzerine *Netfû'l-liḥye min İbni Dihye* adıyla bir reddiye yazmıştır); *Tenbîhü'l-beşâ'ir fî esmâ'i ümmi'l-kebâ'ir; Kitâbü Silsileti'z-zeheb fî nesebi seyyidi'l-Âcem ve'l-Ârab; el-Âyâtü'l-beyyinât fî zikri mâ fi'a'zâ'i Resûlillâh mine'l-mu'ci-zât; Kitâbü Şerḥi esmâ'i'n-nebî (el-müstevfâ fî esmâ'i'l-Muṣṭafâ); Nihâyetü's-sûl fî ḥaṣâ'isi'r-Resûl* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 19507 B, 21494 B; Berlin Staatsbibliothek, nr. 2567); *el-İ'lâmü (en-Naşşu'l-mübîn fi'l-mufâdâle beyne eh-*

li Şıffîn (l'âmü l'ilmü'n-naşri'l-mübîn fi'l-mufâdâle beyne ehley Şıffîn); Delîlü'l-müteḥayyirîn; Meracü'l-baḥreyn fî fevâ'idî'l-meşriḳayn ve'l-mağribeyn (Leiden Ktp., nr. 903); *Envârü'l-meşriḳayn fî tenkiḥi's-şahîḥayn; Târîḫü'l-ümem fî ensâbi'l-Ârab ve'l-Âcem; et-Taḥkîḳ fî menâkıbi Ebî Bekri's-Şiddîk; 'İşmetü'l-enbiyâ'; Muṣannef fî ricâli'l-ḥadis; Ta'lîḳ 'alâ şihâbi'l-aḥbâr fi'l-ḥikem ve'l-emşâl mine'l-eḥâdisi'n-nebeviyye*. İbn Dihye ayrıca Ebû Bekir el-Beyhakî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve'sini Buḡyetü's-sâ'il 'ammâ ḥavâḫü Kitâbü'd-Delâ'il* adıyla ihtisar etmiştir (Abbas el-Azzâvî, s. 60; Brockelmann, GAL, I, 379-380; Suppl., I, 544-545; *el-İbtihâc*, neşredenin önsözü, s. 7-8; Muhammed Zaferullah Atâullah, XXI/3 [1986], s. 85-87).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dihye, *el-Muṭrib* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, İbrâhîm el-Ebyârî'nin önsözü; a.mlf., *el-İbtihâc fî eḥâdisi'l-mi'râc* (nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib), Kahire 1417/1996, neşredenin önsözü, s. 7-8; Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), VII, 270; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmil* (nşr. F. Codera), Madrid 1887, II, 659 vd.; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 448-450; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXII, 389-395; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 186-189; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müste-fâd min Zeyli Târîḫi Bağdâd* (nşr. Kayser Ebû Ferah, *Târîḫü Bağdâd* içinde), Haydarâbâd 1399/1978, s. 205-209; a.e. (nşr. M. Mevlûd Halef-Begşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1406/1986, s. 360-365; Makrîzî, *es-Sûluk*, I/1, s. 258 vd.; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 292-298; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire* (Popper), VI, 258-295; Sü-yûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, Kahire 1908, s. 306; Makkarî, *Nefḫu'l-tib*, II, 301 vd.; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1718; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 160 vd.; F. P. Boigues, *Ensayo Bibliográfico sobre los historiadores y geógrafos arábigo-españoles*, Madrid 1898, s. 281-283; Brockelmann, GAL, I, 378-380; Suppl., I, 544-545; A. G. Palancia, *Historia de la literatura arábigo-española*, Barcelona 1945, s. 172-173, 197; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'erihîn fî aḥdî'l-Mogol ve't-Türkman*, Bağdad 1376/1957, s. 54-60; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 280-281; Zirikî, *el-Âlâm* (Fethullah), V, 44; Mustafa Gâzî, "İbn Dihye fi'l-Muṭrib", *Revista*, I/1, Madrid 1953, s. 161-175; Muhammed Zaferullah Atâullah, "Nazra 'âbire 'alâ ḥayâtî'l-imâm İbn Dihye el-Kelbî ve âşârüh", *ed-Dîrâsâtü'l-İslâmiyye*, XXI/3, İslâmâbâd 1986, s. 79-88; F. De La Granja, "İbn Dihya", *Et'â* (İng.), III, 747.

MEHMET ÖZDEMİR

İBN DİLHÂS

(bk. İBNÜ'D-DELÂİ).

İBN DİNÂR

(bk. İSÂ b. DİNÂR).

İBN DİRHEM

(bk. CA'D b. DİRHEM).

İBN DOKMAK

(ابن دقماق)

Sârimüddin İbrâhîm b. Muhammed
b. Aydemir el-Alâî el-Misrî
(ö. 809/1407)

Hanefî fakihî ve tarihçi.

750'de (1349) Kahire'de doğdu. Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un emirlerinden Türk asıllı Dokmak'ın (Tokmak) soyundan geldiği için bu adla anılmıştır. Askerlik mesleğine göre yetiştirildi; fakat ilme olan merakı sebebiyle bazı Hanefî fakihlerinden fıkıh tahsil etti ve ayrıca Arap edebiyatıyla ilgilendi. Daha sonra tarih araştırmalarına başladı; kendini tamamen bu ilme verecek devrinin ileri gelen tarihçileri arasına girmeyi başardı ve "Mısır tarihçisi" unvanını aldı. İbn Hacer'in güvendiği ve faydalandığı bir âlimdi. Hanefî mezhebine aşırı bağlılığı yüzünden bir eserinde İmam Şâfiî hakkındaki olumsuz kanaat ve sözlere yer verdiğinden dolayı Şâfiî Kadısı Celâled-din tarafından yargılandı; o sözleri başkalarının eserlerinde naklettiğini söyleyince hapis cezasına çarptırıldı (804/1401-1402). Ömrünün sonlarında Dimyat valiliğine getirildi; ancak kısa bir süre sonra görevden alındı ve çok geçmeden 22 Zilhicce 809'da (30 Mayıs 1407) Kahire'de vefat etti; 790 (1388) yılında öldüğü de rivayet edilir (Süyûtî, I, 556).

İbn Dokmak hoşuna gitmeyen kimse-lerin dahi aleyhinde konuşmayan, iyilik sever, insanlara saygılı bir kişiydi. Memlük tarihini, teşkilâtını iyi bilir ve devlet adamlarını iyi tanırdı. Çok okuyan ve çok yazan bir âlim olarak isim yapmıştır; 200 kadar kitap kaleme aldığı rivayet edilmektedir. Ancak yazılarında dil yanlışlarının bulunduğu, ifade tarzının çok basit olduğu ileri sürülür. Eserlerinde Azîmî, İbnü'l-Esir, Sıbt İbnü'l-Cevzî, İbn Abdüzzâhir, Zehebî ve Safedî'den faydalanmıştır.

Eserleri. İbn Dokmak'ın başlıca eserleri şunlardır: 1. *Nüzhetü'l-enâm fî târiḫi'l-İslâm*. On iki cilt olduğu kaydedilen bu eser, başlangıçtan 799 (1396-97) yılına kadar gelen umumi bir tarih olup ancak bir kısmı günümüze intikal etmiştir. Müellif, özellikle Memlük tarihi ağırlıklı